

Altay Dillerindeki Bazı Ev Gereç Adları Üzerine*

Shoira Usmanova
Çev.: Galip Güner**

Altay Dillerindeki Bazı Ev Gereç Adları Üzerine

Bu makalede Altay dillerinde ‘oyuk’ anlamını taşıyan bazı ev gereç adları üzerinde durulmaktadır. Türkçe biçimler esas kabul edilerek Moğolca, Mançu-Tunguzca, Korece ve Japoncadaki uygun şekillerle karşılaştırılmaktadır. Makalede esas olarak *kemeke* ‘soba, soba deliği’, *kentuk* ‘un saklanan büyük toprak kap’, *konek* ‘kova; çuval’ ve *kumbara* ‘küçük toprak veya metal kap’ kelimeleri ele alınmakta ve bu biçimlerin etimolojileri yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Moğolca, Mançu-Tunguzca, Korece, Altay dilleri, etimoloji.

Notes On Some Altaic Household Words

This paper discusses several household words in the Altaic languages meaning ‘hollow’. The paper takes the Turkic forms as basic and compares them with related forms in Mongolian, Tungus-Manchu, Korean and Japanese. The lexicon addressed in the paper mainly includes words such as *kemeke* ‘stove, stove hole’; *kentük* ‘large earthenware jar for storing flour’; *könek* ‘bucket, vessel, sack’; *kumbara* ‘small earthenware or metal vessel’. The goal of this paper is to propose a number of etymologies for these words.

Key Words Turkish, Mongolian, Tungus-Manchu, Korean, Japanese, Altaic languages, etymology.

* Bu yazı Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S 19, 2008, s. 123-128’de *Notes on Some Altaic Household Words* adıyla İngilizce olarak yayımlanmıştır.

** Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
gunerg@erciyes.edu.tr

Bu makalede, Altay dillerinde “oyuk” anlamını taşıyan bazı ev gereç adları üzerinde durulmaktadır. Ayrıca bu kelimelerin birçoğunun etimolojileri için teklifler de yapılmaktadır. Makalede Türkçe biçimler temek kabul edilmekte ve Moğolca, Mançu-Tunguzca, Korece ve Japoncada ilişkili olduğu biçimlerle karşılaştırılmaktadır.

Makalede ele alınan söz varlığı esasen *kemeke*, *kentük*, *könek* ve *kumbara* gibi kelimeleri ihtiva etmektedir.

(1) KEMEKE ‘soba, soba deliği’. Çuvaş Türkçesi *kāmaka*, Altay Türkçesi *kāmaga*, Hakas Türkçesi *kimege*; Şor Türkçesi *kebege*; Oyrat Türkçesi *kemege*; Kırgız Türkçesi *kemege* (Räsänen, 1969: 250; Levitskaja, 1997: 35-36; Fedotov, 1996: I. 251). Starostin Türkçe *kemeke*’yi Japonca *keme* ‘soba’ ve Korece *kama* ‘kazan’ ile karşılaştırır (<http://starling.rinet.ru> 08.01.07). Eski Japonca *kama*, *kama-dwo*; Orta Japonca *kāmá*; Tokyo *kāma*, *kamado*, Kyoto *kāmá*; Kagoshima *kāma* ‘soba; çaydanlık’ (Martin 1987: 435) ve Orta Korece *kāma*, Modern Korece *kama* ‘soba; fırın; kazan’. Korecede *kama* kelimesinin farklı kullanımları vardır. *kama* kelimesi ‘çanta; torba’ anlamlarına gelebildiği gibi ‘tahtirevan; sandalye’ anlamlarında da kullanılabilir (Phyojungugodesajon, 1999: I. 31). Korece *kama* kelimesinin son anlamının Çuvaş Türkçesi *kūme* ~ *kümme* ‘tahtirevan; çocuklar için sandalye’; Tatar Türkçesi ve Başkırt Türkçesi *köymə* ‘tahtirevan; sandalye’ (Fedotov, 1996: I. 321-322); Tatar ağzında *kūme* ‘gezici’; Kazak Türkçesi ve Nogay Türkçesi *kūymə* ‘tahtirevan’ (Levitskaja, 1997: 36) kelimeleri ile de tanıklandığını belirtmek gerekir.

Ben, *kemeke* ve *kama* kelimelerinin bütün anlam alanlarının ‘oyuk’ (**keme*, **kūme*)’tan türediğine inanıyorum. Diğer örnekler: Evenkicede *kemeke* ‘vulva, ferç’ (Tsintsius, 1975: I. 448); Orta Korecede *kūme* ‘oyuk’ (Phyojungugodesajon, I. 651); Türkiye Türkçesinin bazı ağzlarında *kūme* ‘avcı kulübesi’ (Acıpayamlı, 1976: 129).

Yukarıdaki analizler temelinde *kemeke* kelimesinin *keme* ‘oyuk’ ve ona ‘ateş yakılan küçük oyuk’ anlamı katan *-ke* küçültme ekiyle birleşmesinden türediği yönünde bir varsayımda bulunabiliriz.

(2) KENTÜK ‘un saklanan büyük toprak kap’. *kentük* kelimesinin Türkçede çok çeşitli kullanımları vardır. Karahanlıca *kendük* ‘büyük toprak kap’ (Kashgariy, 1963: I. 444); Orta Türkçe *kündük* ‘su şişesi; testi’ (Clauson, 1972: 729); Özbekçe *kandik* ‘un, tahıl kabı’ (Akobirov, 1988: 199); Özbek Türkçesinin Taşkent ağzında *kəndu* ‘tahıl saklamaya yarayan büyük kap’, Fariş ağzında *kənduk* ‘raf’ (Shoabdurahmonov, 1971: 141); Azerbaycan Türkçesi *kəndi* ‘teneke; tahıl, un ambarı’; Halaç Türkçesi *kandi* ‘sepet’; Kırgız Türkçesi *kendik* ‘tahıl, yakıt için oda’; Çuvaş Türkçesi *kandi* ‘yuvarlak ahşap kâse’ (<http://starling.rinet.ru> 08.01.07), *kun-*

tã~ kontã~ kuntãk~ kontãk ‘el sepeti’ (Fedotov, 1996: I. 307); ve Türkiye Türkçesi-nin Başkışla ağzında *güdüük* (< *gündük*) ‘toprak kap’ (Acıpayamlı, 1976: 87).

The Etymological Dictionary of the Altaic Languages Proto-Türkçe **kendük* (**kentük*) 1. ‘un saklanan büyük toprak kap’; 2. ‘teneke; tahıl, un ambarı’; Proto-Moğolca **kundaga* ‘küçük kap’; Proto-Mançu-Tunguzca **kondi* ‘kepçe; kutu’; Proto-Japonca **küntá* ‘boru’ biçimlerinin kelimenin Proto-Altayca biçimi olan **kiántú*’dan ‘bir çeşit kap’ türemiş olduğunu ileri sürer (<http://starling.rinet.ru> 08.01.07). Bunlara ek olarak ‘sepet’ anlamına gelen Orta Korece *kun-tjökói* (Phyojungugodesajon, I. 710) kelimesi de bu gruba dâhil edilebilir.

Clauson (1972: 729) *kendük* kelimesinin kesinlikle İran kökenli Kençekçe kelimelerden biri olduğunu ifade etmektedir. krş. Farsça *kandū*, Orta Farsça *kandük* ‘tahıl saklanan büyük kilden kap’ (ayrıca bkz. Aḡayev 4. 173).

Gerçekler göz önüne alındığında Japonca ‘boru’ anlamında *küntá* Özbek Türkçesinin ağzlarına ait kelimelerden *kən* ‘boru’; *kəndə* ‘oluk’ (Shoabdurahmonov ed. 1971: 141), *kən* ‘baca’ (Muhamadjonov, 1981: 107) ile karşılaştırılabilir.

Bu örnekler Türkçe *kentük* ‘un saklanan büyük toprak kap’; Moğolca *kundaga* ‘küçük kap’; Mançu-Tunguzca *kondi* ‘kepçe, kutu’; Korece *kun-tjökói* ‘sepet’; Japonca *küntá* ‘boru’nun ortak Altayca bir kelime olan < / *kiàn* / ‘delik, oyuk’tan gelişmiş olabileceğini göstermektedir.

Diğer önemli bir sorun da *kentük* kelimesindeki ikinci öge olan /*tük*/ün açıklığa kavuşturulmasıdır. Ben *kentük* birleşimindeki ikinci öge olan /*tük*/ün Altay döneminde ‘kil’ anlamını ifade ettiğine inanmaktayım. Örneğin bu bağlantı aşağıdaki kanıtlarla karşılaştırılabilir: Korece ‘soya sosu, pirinç şarabı, kimçi [Kore turşusu] vs. saklamaya yarayan toprak kap’ (Phyojungugodesajon I. 1592) anlamında *tok* (<*tök*) kelimesi. Bundan başka Kâşgarî’nin ‘çanak yapılan çamur’ olarak açıkladığı Türkçe *toy* kelimesi gibi. Bu kelimelerin benzerleri olarak: Evenkice *tãksa*; Evence *tãk*; Negidal *tãksa*; Udighe *takeæ*, Ulcha *toaqsa*, Orok *tõqso*, Nanai *toaqsa* ‘kil’; ayrıca Yazılı Moğolca *toyusu(n)*, Moğolca *tooso(n)*, Buryat *tooho(n)* ‘toz’ (Tsintsius, 1977: II. 154).

Bu bölümler değerlendirildiğinde *kentük* kelimesinin etimolojisi hakkında şöyle bir varsayımda bulunmak mümkündür: *kentük* < *ken* < *kiàn* ‘delik, oyuk’ ve + *tük* (*tãk ~ tok~ toj~ toy*) < *tük* ‘topraktan yapılmış kap’ ki bu kap ‘topraktan yapılmış oyuk, derin bir kap’tır.

(3) KÖNEK ‘kova, kap, çuval’ kelimesi aşağıdaki biçimlerde görülebilir: Başkirt Türkçesi *künäk* ‘bir kova çeşidi’ (Budagov, 1871: 96); Türkmen Türkçesi *kənek* ‘süt sağılan deri kova’; Tatar ağzı *kunok* ‘kutu veya huş ağacının kabuğundan yapılmış kova’; Başkirt ağzı ‘örme sepet’; Altay Türkçesi *könök* ‘kova’; Kırgız Türkçesi *kənək* ‘deri çuval’ (Levitksaja, 1997: 104); Tuva Türkçesi

xənek ‘çaydanlık’, *xuuŋ* ‘ahşap kova’ (Sidikov, 1983: 59); Özbek ağzı *konak* ‘mayalanmış sütü saklamaya yarayan deri kap’ (Marufov ed. 1981: I. 415); *xənək* ‘evin içindeki yıkama çukuru/oyuğu’ (Muhamadjonov, 1981:167).

Türkçe *könek* > Yazılı Moğolca *könüg* ‘kova’, Moğolca *xənəg* ‘kova’, Buryat *xuneg* ‘ahşap kova’; bundan başka Mançu-Tunguzca: Solon *xongé* ‘kova’, Evenki *kōni* ‘huş ağacının kabuğundan yapılmış kutu’ (Tsintsius, 1975: I. 412, 478), ayrıca Even *kørnek* ‘kupaları ve bardakları saklamaya yarayan kutu’ (Danilova, 1991: 32). Tuva Türkçesindeki *xənek*, *xuuŋ* ve Özbek ağzındaki *xənək* biçimleri büyük olasılıkla Moğolcadan geri alınan ödünçlemelerdir. Bunlara ek olarak Kore dilinde ‘sırlanmış koyu kahverengi uzun küp’ anlamındaki *konegi* kelimesini de kaydetmekte fayda var.

The Etymological Dictionary of the Altaic Languages (<http://starling.rinet.ru> 08.01.07) kelimenin Türkçe proto-biçim **köjnek* ‘kova, kap’; Moğolca proto-biçim **kunija* ‘huş ağacından yapılan tabak’; Tunguzca proto-biçim **xuŋa-* 1. ‘kepçe’, 2. ‘yüksük’, 3. ‘parmak’, 4. ‘ağaç kova’; Korece proto-biçim **küni* ‘yemlik, yalak’; Japonca proto-biçim **küm-* ‘kepçe ile çıkarmak’ şekillerini ortaya koyar ve bunların Proto-Altayca yapısının (http://starling.rinet.ru/cgi-bin/response.cgi?single=1&base-name=\data\alt\altet&text_recno=526&root=config) ‘kepçe’ anlamındaki **k`ōni* olduğunu ileri sürer.

Yukarıdaki anlamlardan başka, *könek* kelimesi ve *küŋg* (Malov, 1951: 395), *künk* (Türkçe Temel Sözlük I-2. 782) gibi Türkiye Türkçesi biçimleri de ‘kanal, oluk’ anlamlarını ifade etmektedir. Ayrıca Moğolca *konak* da ‘oluk’ anlamındadır (<http://starling.rinet.ru> 08.01.07).

Altayca **köjnek*, **kunija*, **xuŋa-*, **küni* kelimelerinde ‘oyuk, çukur’ anlamının egemen olduğu aşikârdır. Bunun yanında Korecenin Kangwon, Kyongi, Jonra, Chuchong, Hanghe ağızlarında *kunjöŋk* ve Hambuk ağzında *kunjae* de ‘delik, oyuk’ (Phyojungugodesajon I. 640); Yazılı Moğolca *köndei*, Kalmuk *köndä*, Dagur *kuëndä* ‘delik, oyuk’, Buryat *xünxi* de ‘buzun altındaki oyuk’ (<http://starling.rinet.ru> 08.01.07) demektir.

Tartıştığımız görüşleri toparladığımızda Türkçe **köjnek* ‘kova, kap’; Moğolca **kunija* ‘huş ağacından yapılan tabak’; Tunguzca **xuŋa-* 1 ‘kepçe’, 2 ‘yüksük’, 3 ‘parmak’, 4 ‘ağaç kova’ ve Korece **küni* ‘yemlik, yalak’ (<http://starling.rinet.ru> 08.01.07) kelimelerinin ortak **k`ōne* ‘delik, oyuk’ kökünden geldiği yönünde bir varsayımda bulunmak mümkündür.

(4) KUMBARA ‘küçük toprak veya metal kap’. Türkiye Türkçesi kumbara ‘çocukların para biriktirmek için kullandığı deliği olan toprak veya metal kap’ (Türkçe Temel Sözlük I-2. 765); Kırgız Türkçesi *kurma* ‘küçük testi’ (Budagov, 1871: 93), Kazak Türkçesi *kumira* ‘küçük testi’ (Ismoilov, 1990: 58). Ayrıca Tür-

kiye Türkçesi ağızlarında *kumbar* ~ *kumbari* (Acıpayamlı, 1976: 126) kelimesi bir yiyecek ismi olarak da kullanılmaktadır (bir çeşit kızartılmış bağırsak).

Eren'in (1999: 266) Türkçe *kumbara*'nın Farsça olduğu yönünde yaptığı önerisi mümkün görünmemektedir.

The Etymological Dictionary of the Altaic Languages (<http://starling.rinet.ru> 08.01.07) Proto-Türkçe **kumgan* 'çaydanlık, testi'; Proto-Moğolca **kombuga* 'çuval'; Proto-Mançu-Tunguzca **kōmba* 'kepçe' ve Proto-Japonca **kámá* 'çaydanlık' biçimlerinin kelimenin Proto-Altayca biçimi olan ve 'bir çeşit kap' anlamına gelen **kumba(ka)*'dan türetildiğini ileri sürmektedir.

Benim bakış açım göre, Evence *kubere* 'demlik' (Danilova, 1991: 34) ve Korecenin Jeju ağızında *kombak* (*komphak*) 'süzgeç'i (Phyojungugodesajon I. 495, 497) de bu gruba ekleyebiliriz.

kumgan kelimesinin Türkçede çeşitli kullanımları bulunmaktadır. Bu kelime 'tencere', 'çaydanlık', 'demlik', 'testi' anlamlarına gelebilmekte ve aşağıdaki biçimlerde görülmektedir: Karahanlı Türkçesi *kumgan*; Türkiye Türkçesinin ağızları *kumgān*, *kumgan*, *kumgon*; Karakalpak, Balkar, Kırgız, Nogay, Uygur ve Kazak Türkçeleri *kumgan*, Özbek Türkçesi *kumgon*; Kazak ağızı *kumkan*; Tatar, Başkırt Türkçeleri *qomyan* ve Başkırt ağızı *komkan*; Azerî Türkçesi *kumgan*; Türkmen ağızı *kumgān*; Çuvaş Türkçesi ve Çuvaş ağızı *kāmkan*; Kumuk Türkçesi *qumman*; Karakalpak Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Özbek ağızı *kuman*; Türkiye Türkçesi ağızı *koman* (Sevortjan, 1989: VI. 139).

Bunlara ek olarak bu kelimelere şu dillerde de rastlanılmaktadır: Yazılı Moğolcada *xumxan* 'fincan, kupa', Moğolca *xumx* 'testi, kavanoz' (Fedotov, 1996: I. 252); Mançuca *xumyan* 'testi' ile Negidalca 'kepçe, kaşık' ve 'Budistlerin kutsal su için kullandıkları kap' anlamına da gelen *komjan* (Tsintsius, 1975: I. 408, 477).

kumgan kelimesinin etimolojisiyle ilgili olarak çeşitli görüşler vardır. Clauson'a göre (1972: 627) *kumgan* Arapça *kumkuma*'dan bozulma olabilir. Räsänen (1969: 300) *kumgan*'ı Moğolca *kumagan* ile karşılaştırır. Eyuboğlu (1995: 433) Türkçe *kumgan* kelimesinin eski Türkçe *ko-/koy-* 'koymak' fiili ile *-man* ekinden oluştuğunu ileri sürmektedir. Rahmatullayev (2000: 575-576) *kumgan*'ın eski Türkçe *kum-* 'dalgalanmak' > 'kaynamak'ın üstüne *-ga+n* eklenmesinin getirilmesiyle kurulduğunu iddia etmektedir.

Bana göre, fonetik ve semantik noktalar göz önüne alındığında *kumyan*, *kumbara*, *ku(m)bere* kelimelerinin 'oyuk, çukur, iç aç' anlamlarına gelen *kūmi* kökünden geldiği savunulabilir. *The Etymological Dictionary of the Altaic Languages* (<http://starling.rinet.ru> 08.01.07) Moğolca proto-biçim **kömüg* 'kenar', (bir dağın) uzantısı', barınak'; Mançu-Tunguzca proto-biçim **kum-* '1 kenar 2. oyuk, çukur 3 uçurum'; Korece proto-biçim **kūm-* 'çukur, delik' ve Ja-

ponca Proto-biçim **küma* ‘iç aç, çukur’ biçimlerinin kelimenin Proto-Altayca biçimi olan ve ‘oyuk, çukur, iç aç’ anlamlarına gelen **kümi* (~-o-)dan türetildiğini ileri sürmektedir.

Yukarıdaki iddiaları da dikkate alarak *kumgan* kelimesindeki *yan~ gan~ kan* ve *kumbara* kelimesindeki *bara ~ bere* morfeplerini analiz ederek devam etmek istiyorum. Kaşgarî (1963: I. 327) Oğuzca ‘su içilen bardak’ anlamına gelen *bart* kelimesini kaydetmektedir. Clauson (1972: 358) *bart*’ın ‘şarap veya herhangi bir sıvıyı ölçmek için kullanılan kap’ anlamına geldiğini göstermektedir. Eren (1999: 40) Türkiye Türkçesi *bardak* ‘su veya benzeri şeyleri içmek için kullanılan kap’ ve ‘toprak testi’ kelimesinin < /*bart*/ ‘su içmek için kullanılan bardak’ ve /+ (*a*)*k* / küçültme ekinde türediğine işaret etmektedir.

bardak Tatar Türkçesi ‘toprak testi’, Azeri Türkçesi ‘toprak testi’ (Eyuboğlu, 1995: 820) ve Türkiye Türkçesinin pek çok ağzında ‘su içilen ağaç kap’ anlamını üstlenmektedir (Acıpayamlı, 1976: 18). Ayrıca Evencede *baran* ‘büyük derin kap’ (Danilova, 1991: 34) ve Korecede *bari* ‘kadınların bakırdan yapılmış pirinç kâsesi’ anlamıyla kayıtlıdır (Phyojungugodesajon II. 2418).

bart ~ baran ~ bari kelimelerinin genel anlamı ‘kap’tır ve etimolojik olarak da *bara* ve *kumbara* kelimesindeki ikinci öge ile bağlantılı görünmektedir. Böylece *kumbara* kelimesinin Altay dillerindeki etimolojisini şu şekilde düşünmek mümkündür: *kumbara* < *kum* < *kümi* ‘oyuk, çukur, iç aç’ + *bara* ‘kap’. Buna göre, ‘derin kap’ anlamına gelen *kümbara* kelimesinin Altayca proto-biçimini şöylece ortaya koyuyorum: (**kümbara* > Türkçe *kumbara* > *kumbuga* > *kumga* > *kumga* +*n* > *kumgan*; Moğolca *kombuga* > *qombuya* / *xombogo*; Mançu-Tunguzca *kōmba* > *qombu* / *qombo* ve Korece *kōmba*+*k* > *kōmbak*).

Bütün bunlara ek olarak Altay dillerindeki *kumbara* ve *kombuga* kelimeleri temelinde *g*, *γ*, *x* ve *r* fonetik uygunluklarını da kurmak mümkündür. Örneğin: Türkçe *g*, Moğolca *γ*; Mançu-Tunguzca *g*, Korece *r*; krş. Türkçe *yagi* ‘düşman’. Moğolca *dayin* ‘düşman’, Mançu-Tunguzca *dagu-r* ‘arkadaş, dost’; Korece *darida* ‘başkası’; Türkçe *r*, Moğolca *γ*, Mançu-Tunguzca *x*; krş. Türkçe *sarıy* ‘sarı, griye çalan’; Moğolca *sayaral* ‘gri’; Mançu-Tunguzca *saxarin* ‘siyah’.

Kaynakça

- Abayev, V. I. (1989), *Istoriko-etimologičeskij slovar’ osetinskogo jazyka* IV, Moskva Leningrad: Nauka.
- Acıpayamlı, O. (1976), *Zanaat Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Akobirov, S. F. and Mihajlov, G. N. (1988), *Uzbeško-russkij slovar’*, Tashkent: Ozbek Sovet Ensiklopediyasi Bosh Redaksiyasi.

- Budagov, L. Z. (1871), *Sravnitel'nyj slovar' turetsko-tatarskix narečij* I, Sanktpeterburg: Tipografiya Imperatorskoj Akademii Nauk.
- Clauson, G. (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, London: Oxford Press.
- Danilova, A. A. (1991), *Bytovaja leksika evenskogo jazyka*, Yakutsk: Yakutskij naučnyj centr.
- Eren, H. (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1995), *Türk Dilinin Etimolojik Sozluđu*, Ankara: Sosyal Yayınları.
- Fedotov, M. R. (1996), *Etimologičeskij slovar' čuvashskogo jazyka* I, Cheboksary: Čuvashskij gosudarstvennyj institut gumanitarnyx nauk.
- Tsintsius, V. İ. (ed.) (1975, 1977), *Sravnitel'nyj slovar' tunguso-man'čžurskix jazykov*, I, II, Leningrad: Nauka.
- İsmoilov, İ., Meliyev, K. and Saparov, M. (1990), *Orta Osiyo va Qozog'iston turkij tillari leksikasidan tadqiqot*, Toshkent: Fan.
- Kashgariy, M. (1963), *Devonu lug'otit turk* I, II, III, Toshkent: Ozbekiston Fanlar Akademiyasi.
- Levitskaja, L.S., Dybo, A. V. and Rassadin, V. I. (1997), *Etimologičeskij slovar' tjurkskix jazykov: Obščetjurkskije i mežtjurkskije osnovy na bukvy "K", "Қ", "Ў"*, Moskva: Yazyki russkoj kul'tury.
- Malov, S. Y. (1951), *Pamjatniki drevnetjurkskoj pis'mennosti*, Moskva-Leningrad: Akademii nauk SSSR.
- Martin, S. E. (1987), *The Japanese Language Through Time*, New Haven – London: Yale University Press.
- Marufov, Z. M. (ed.) (1981), *Ozbek tilining izohli lug'ati* I, II, Moskva: Rus tili.
- Muhamadjonov, Q. (1981), *Janubiy Qozog'istondagi ozbek shevalari*, Toshkent: Fan.
- Phyojungugodesajon* I, II, III, (1999), Gugripugoyonguwon, Seoul : Tusantonga.
- Rahmatullayev, S. (2000), *Ozbek tilining etimologik lug'ati*, Toshkent: Universitet.
- Räsänen, M. (1969), *Versuch eines etymologisches Worterbuchs der Turksprachen*, Helsinki: Suomalais - Ugrilainen.
- Sevortjan, E. V. and Levitskaja, L. S. (1989), *Etimologičeskij slovar' tjurkskix jazykov: Obščetjurkskije i mežtjurkskije osnovy na bukvy "Ж", "Ж", "Ў"*, Moskva: Nauka.
- Shoabdurahmonov, S. S. (ed.) (1971), *Ozbek xalq shevalari lug'ati*, Toshkent: Fan.
- Sidikov, S. (1983), *Mongolsko-Tjurkskie jazykovye paralleli*, Frunze: Ilim.
- Starostin, S., Dybo, A. and Mudrak, O. (2003), *Etymological Dictionary of the Altaic Languages* I, II, III, Leiden-Boston: Brill. <http://starling.rinet.ru> 08.01.07.